

DİŞ HEKİMLİĞİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE STRESE NEDEN OLAN FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

THE EVALUATION OF PERCEIVED SOURCES OF STRESS IN DENTAL FACULTY STUDENTS

Doç. Dr. Çiğdem ÇELİK*

Yrd. Doç. Dr. Duygu TUNCER*

Makale Kodu/Article code: 1974

Makale Gönderilme tarihi: 20.11.2014

Kabul Tarihi: 18.02.2015

ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Başkent Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi öğrencilerinin stres düzeylerinin belirlenmesi ve strese neden olan faktörlerin incelenmesidir.

Materyal ve Metod: Çalışmaya katılan ve henüz mezun olmamış 2013-2014 akademik yılında okuyan öğrencilerden Modifiye Edilmiş Diş Hekimliği Çevresel Stres Anketi [Dental Environment Stress Questionnaire/DES]'ni cevaplamaları istenmiştir (n=186). Elde edilen veriler istatistiksel olarak analiz edilmiştir (p<0,05).

Bulgular: Bu çalışmanın sonuçları, öğrencilerin DES skorlarının okudukları sınıfa ve klinik öncesi/klinik sınıflarda olup olmamalarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermiştir (p<0,05). Cinsiyet farklılığının stres seviyesi üzerine herhangi bir etkisi gözlenmemiştir (p>0,05).

Sonuç: Yaptığımız bu çalışma diş hekimliği öğrencilerinin stres düzeylerinin okudukları sınıf ve programın hangi aşamasında oldukları ile bağlantılı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Stres, Diş Hekimliği Eğitimi

ABSTRACT

Aim: The purpose of this study was to examine the stress sources and levels among dental students studying in Başkent University Faculty of Dentistry.

Material and Method: The modified Dental Environment Stress (DES) questionnaire was administered to all undergraduate students during the 2013-2014 academic year (n=186). The data was statistically evaluated (p<0.05).

Results: The results showed that the DES scores increased over the five-year period and significant differences were found between the preclinical and clinical students (p<0.05). There were no significant differences in stress perception between genders (p>0.05).

Conclusions: The study demonstrated that the sources of stress in dental students varied according to their studying year and the place in their dentistry program.

Keywords: Stress, Dental Education

GİRİŞ

Diş hekimliği yüksek oranda stresli bir meslek olarak kabul edilmektedir ve diş hekimliği öğrencilerindeki stres yoğunluğu da dünyada pek çok araştırmacının dikkatini çeken bir konu olmuştur.¹⁻⁴ Diş hekimliği eğitimi; diş hekimliği mesleğinin doğası gereği insan ilişkileri, klinik beceri ve teorik bilgi gereksiniminin bir arada olma zorunluluğu nedeniyle oldukça stresli bir ortam oluşturmaktadır.^{2,5}

Diş hekimliği öğrencilerinde strese neden olan faktörlerden başlıcaları; sınavlar, klinik uygulamalar, hasta tedavi etmek, akademik ve klinik gereksinimlerin sağlanması, klinik personel, duygusal ve finansal problemler, aileyle ve arkadaşlarla olan ilişkiler olarak görülmektedir.^{6,7} Bu konudaki genel görüş; diş hekimliği eğitimindeki stresin öğrencilerin akademik başarısını olumsuz yönde etkilediği yönündedir.⁸

Bu konu ile ilgili olarak dünyada pek çok farklı diş hekimliği fakültesinde çok sayıda araştırma yapılmıştır ve bu çalışmaların pek çoğunda diş hekimliği öğrencilerindeki stres faktörlerinin değerlendiril-

* Başkent Üniversitesi Dişhekimliği Fakültesi Restoratif Diş Tedavisi Anabilim Dalı

rilmesi için Diş Hekimliği Çevresel Stres Anketi [Dental Environment Stress Questionnaire/DES] kullanılmıştır.^{1-3,9} Bunların pek çoğu kesitsel nitelikte araştırmalar olup, diş hekimliği öğrencilerindeki stres yoğunluğundaki artış ile cinsiyet, bulunduğu sınıf düzeyi gibi değişkenler arasında bağlantı olduğunu göstermiştir.^{6,10,11} Bu çalışmalarda, sınavlar ve alınan notlar ile birlikte dinlenme zamanının yada sosyal aktivitelerin az olması en çok stres yaratan etkenler olarak görülmektedir. Akademik baskı, çalışma saatleri ve süregelen klinik çalışmalar genellikle kişisel problemlerden daha fazla stres oluşturmaktadır.¹²

Literatürde diş hekimliği öğrencilerindeki stres faktörlerini değerlendiren pek çok çalışma olmasına rağmen; Türkiye’de eğitim gören diş hekimliği öğrencileri ile ilgili az sayıda araştırma bulunmaktadır.^{1-3,13} Ayrıca özel diş hekimliği fakültelerinde eğitim daha maliyetlidir, mali sorumluluk yüküyle akademik performans gerekliliği bir araya gelince stres düzeyi artabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Başkent Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi öğrencilerinde stres kaynaklarını, öğrencilerin stres düzeyini belirlemek ve ayrıca stres düzeyi üzerine öğretim yılı ve cinsiyet gibi faktörlerin etkisini değerlendirmektir.

MATERYAL VE METOD

Bu çalışmaya, Başkent Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi 1., 2., 3., 4. ve 5. sınıflarında öğrenim görmekte olan 126 kadın, 60 erkek toplam 186 öğrenci katılmıştır. Araştırmaya başlanmadan önce Başkent Üniversitesi Araştırma ve Etik Kurulu’ndan onay alınmıştır (Proje no: D-KA14/04). Katılan bireylerden bir anket formunu doldurmaları istenmiştir. Anket formunda öncelikle kişilerin sosyo demografik özelliklerini değerlendirmeyi amaçlayan sorular sorulduktan sonra, stres kaynaklarını belirlemek için 31 sorudan oluşan modifiye edilmiş Diş Hekimliği Çevresel Stres Anketi [Dental Environment Stress Questionnaire/DES]’ni cevaplamaları istenmiştir¹ (Tablo 1). Ankette ilk 22 soru hem klinik öncesi hem de klinik sınıflarda eğitim gören (1.- 5. sınıf) diş hekimliği öğrencilerini, son 9 soru ise sadece klinik sınıfları (4. ve 5. sınıf) kapsamaktadır. Anket sorularının cevaplandırılmasında 4 aşamalı Likert değerlendirme skalası kullanılmıştır:

- 1= stresli değil
- 2=çok az stresli
- 3=orta düzeyde stresli
- 4=çok stresli

4=çok stresli

Anketin içeriği ve uygulanması konusunda Başkent Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dekanlığı’ndan izin alınmış ve öğrenciler konu ile ilgili bilgilendirilerek çalışmaya katılmaları için davet edilmişlerdir. Anketler çalışmaya katılan iki öğretim üyesi tarafından uygulanmıştır. Bu çalışmada verilerin toplanması 2013-2014 yılı eğitim döneminde ikinci yarıyılın başında gerçekleştirilmiştir. Bütün öğrencilere dersliklerinde ulaşılmış, çalışmanın amacı ayrıntılı bir şekilde anlatılarak, katılımın tamamen gönüllülük esasına bağlı olduğu açıklanmıştır.

Çalışmanın istatistiksel analizleri SPSS-11.5 for Windows (SPSS Inc., IL) programı kullanılarak yapılmıştır. DES anketi sorularının; sosyo demografik veriler, cinsiyet, öğrenim gördüğü yıl ile karşılaştırılmasından elde edilen veriler Mann Whitney U veya Kruskal Wallis testi ile değerlendirilmiştir (p<0,05).

Tablo 1. Diş Hekimliği Çevresel Stres Anketi [Dental Environment Stress Questionnaire/DES]

Stres Faktörleri	
1	Yıl içinde pratik derslerde tamamlanması gereken ara iş- ödev miktarı
2	El becerisi gerektiren uygulamalarda yaşanan zorluk
3	Ödevlerin zorluğu
4	Sınavlar
5	Klinik ve laboratuvar çalışmaları için gerekli el becerisini kazanmadaki güçlük
6	Preklinik ya da klinik ekibinin oluşturduğu ortamın etkisi
7	Öğretim üye ve elemanlarının davranış biçimi
8	İyi bir diş hekimliği öğrencisi olmakla ilgili güven eksikliği
9	İyi bir diş hekimisi olmakla ilgili güven eksikliği
10	Sınıf arkadaşlarıyla rekabet
11	Enfeksiyon hastalığına yakalanma riski (HBV, HCV, HIV vs.)
12	Diş Hekimliği Fakültesi’nin koyduğu kural ve düzenlemeler
13	Sınıfta kalma korkusu
14	Diş Hekimliği’nde Uzmanlık Sınavını kazanamama korkusu/ Lisansüstü programlara kabul edilmeme korkusu
15	Mezuniyetten sonra iş bulamama korkusu
16	Sene kaybetme durumunda aileyle yüzleşme korkusu
17	Dinlenme zamanının kısıtlı olması
18	Kalınan ortamın koşullarının rahat olmaması
19	Karşı cinsle olan ilişkiler
20	Finansal kaynaklar (Aile, burs, vs.)
21	Kişisel fiziksel sağlık
22	Öğrenim sürecinde evlilik ya da nişanlılığın zorla ertelenmesi
23	Klinik uygulamaları öğrenmedeki zorluk
24	Klinik gerekliliklerin sağlanması (Kıyafet, giriş-çıkış saatleri, sterilizasyon kuralları vb.)
25	Klinik uygulamalarda karar verme konusunda güven eksikliği
26	Klinik uygulamalara ayrılan zamanın kısalığı
27	Hasta değerlendirilmesinde (teşhis ya da tedavide) danışılan öğretim üye ve görevlileri arasındaki fikir ayrılıkları
28	Hastaya karşı duyulan sorumluluk
29	Hastalarla iletişim kurmadaki güçlük
30	Randevuya gelmeye ya da geç kalan hastalar
31	Ağız hijyeni kötü hastaları tedavi etmek

BULGULAR

Bu çalışmaya yaş ortalaması 21.05±2 olan, 120 klinik öncesi ve 66 klinik sınıflarındaki eğitim gören toplam 186 diş hekimliği öğrencisi katılmıştır. Her sorudan elde edilen DES skorlarının eğitim yılları açısından karşılaştırılması Tablo 2'de gösterilmiştir. 4., 10., 12., 14.,18.,19. ve 20. soruların dışındaki tüm sorularda yıllar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gözlenmiştir (p<0,05). 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin DES skorları arasında 24.,27. ve 29. soruların dışındaki diğer sorularda elde edilen farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (p<0,05).

Tablo 3'de elde edilen DES skorlarının cinsiyet açısından karşılaştırılması gösterilmiştir. Cinsiyet faktörü göz önüne alındığında ise 4., 10., 12., 13., 16., 17., 19.,20.,21.,22. 24.,26., 27. ve 30. sorular hariç tüm sorularda istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmiştir (p<0,05). Ortalama DES skoru incelendiğinde ise cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir (p>0,05).

Klinik öncesi ve klinik sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar ise 2.,8.,9.,11.,15. ve 22. sorularda elde edilmiştir (p<0,05) (Tablo 4).

Tablo 2. DES skorlarının eğitim yılları açısından karşılaştırılması(Ortalama±S.S.)

Stres Faktörleri	Dönem I Ortalama± S.S	Dönem II Ortalama± S.S	Dönem III Ortalama± S.S	Dönem IV Ortalama± S.S	Dönem V Ortalama± S.S	p değeri (<0,05)
1	3,6±0,7	3,2±0,8	3±0,7	3,2±0,5	3,1±0,8	<0,001*
2	3,3±0,8	2,9±0,9	2,6±0,7	2,8±0,7	2,5±1,0	<0,001*
3	3,3±0,7	2,8±0,8	2,7±0,7	2,8±0,6	2,7±0,9	<0,001*
4	3,7±0,6	3,6±0,8	3,3±0,8	3,6±0,5	3,6±0,7	0,235
5	3,1±0,8	2,8±0,9	2,5±0,8	2,6±0,8	2,6±1,1	0,019*
6	2,6±0,8	3±0,8	2,3±0,8	2,8±0,8	2,8±0,9	0,005*
7	2,4±0,9	2,7±0,8	2,2±0,9	2,4±0,7	2,9±0,8	0,007*
8	2,9±0,9	2,5±1,0	2,4±0,9	2,5±0,9	1,9±0,9	0,001*
9	2,7±0,9	2,3±1,0	2,3±1,0	2,4±0,9	1,9±0,9	0,010*
10	2±1,1	1,4±0,6	1,7±0,9	1,7±0,8	2,1±1,1	0,068
11	1,7±1	2±0,9	2,5±1,1	2,8±1,0	2,4±0,9	<0,001*
12	3±0,9	2,8±1,0	2,5±0,8	2,9±0,7	2,6±0,9	0,051
13	3,7±0,7	3,4±0,8	2,7±0,9	3,4±0,8	3±1,1	<0,001*
14	3±0,9	2,6±1,0	2,8±1,0	2,8±0,8	3±1,0	0,352
15	2,1±1,1	1,7±1,0	1,9±1,0	2,5±1,1	2,4±1,2	0,015*
16	3,4±0,9	3,1±1,1	2,7±1,2	3,5±0,8	2,9±1,2	0,005*
17	3,6±0,6	3,4±0,9	3,3±0,9	3,6±0,5	3,1±0,8	0,035*
18	2±1,1	1,9±1,0	1,6±0,9	2±1,0	2±1,1	0,145
19	1,6±1	1,5±0,8	3±0,7	1,6±0,8	1,6±0,8	0,302
20	2,1±1,1	2,1±1,0	2,6±0,7	2±0,9	1,6±1,0	0,229
21	2,1±1	2±1,0	2,7±0,7	2,5±1,0	1,9±1,0	0,008*
22	1,1±0,5	1,1±0,4	3,3±0,8	1,3±0,7	1,4±0,8	0,029*
23				2,4±0,7	2±0,9	0,025*
24				2,3±0,9	2,3±1,0	0,919
25				2,6±0,7	1,9±0,8	0,001*
26				3±0,8	2,2±0,9	0,001*
27				2,6±1,1	2,7±0,9	0,845
28				3±0,9	2,6±0,7	0,042*
29				1,9±0,9	1,7±0,8	0,517
30				3,2±0,8	2,3±1,1	0,002*
31				2,9±0,8	2,3±1,1	0,028*

* İstatistiksel olarak anlamlı p değerini göstermektedir.

Tablo 3. DES skorlarının cinsiyet açısından karşılaştırılması (Ortalama±S.S.)

Stres Faktörleri	Kadın Ort. S.S	Erkek Ort. S.S	p değeri (<0,05)
1	3,4±0,6	3±0,9	0,003*
2	3±0,8	2,7±0,9	0,032*
3	3±0,7	2,6±0,9	0,003*
4	3,6±0,6	3,5±0,7	0,307
5	2,8±0,8	2,5±1	0,048*
6	2,8±0,8	2,5±0,9	0,012*
7	2,6±0,7	2,2±1	0,007*
8	2,7±0,9	2±0,9	<0,001*
9	2,5±1	2±0,9	<0,001*
10	1,8±1	1,6±0,9	0,131
11	2,3±1	2±1,1	0,044*
12	2,8±0,9	2,7±0,9	0,481
13	3,3±0,9	3,3±0,9	0,784
14	3±0,9	2,6±0,9	0,007*
15	2,3±1,1	1,6±1	<0,001*
16	3,1±1,1	3,3±1	0,135
17	3,4±0,8	3,5±0,7	0,675
18	1,8±1	2,2±1,1	0,010*
19	1,6±0,9	1,4±0,6	0,240
20	2±1,1	2±0,9	0,850
21	2±1	2,1±0,9	0,995
22	1,2±0,5	1,3±0,7	0,273
23	2,4±0,7	1,8±0,7	0,003*
24	2,2±0,9	2,4±1	0,646
25	2,5±0,8	2±0,7	0,004*
26	2,8±0,9	2,4±1	0,170
27	2,7±1	2,6±0,9	0,522
28	3,2±0,7	2,3±0,7	<0,001*
29	2±0,9	1,5±0,7	0,027*
30	2,9±1,1	2,6±1	0,356
31	2,8±0,8	2,3±1	0,033*

* İstatistiksel olarak anlamlı p değerini göstermektedir.

Tablo 4. DES skorlarının klinik öncesi ve klinik sınıflar açısından karşılaştırılması (Ortalama±S.S.)

Stres Faktörleri	Klinik Öncesi Ortalama± S.S	Klinik Ortalama± S.S	p değeri (<0,05)
1	3,3±0,7	3,2±0,7	0,116
2	3±0,9	2,7±0,8	0,027*
3	3±0,8	2,8±0,7	0,046
4	3,5±0,7	3,6±0,6	0,689
5	2,8±0,9	2,6±0,9	0,154
6	2,6±0,8	2,8±0,9	0,146
7	2,4±0,9	2,6±0,8	0,211
8	2,6±1	2,2±0,9	0,009*
9	2,5±1	2,2±0,9	0,040*
10	1,7±0,9	1,9±1	0,176
11	2±1	2,6±1	<0,001*
12	2,8±0,9	2,8±0,8	0,599
13	3,3±0,9	3,2±1	0,669
14	2,8±1	2,9±0,9	0,746
15	1,9±1,1	2,4±1,2	0,003*
16	3,1±1,1	3,2±1	0,259
17	3,5±0,8	3,4±0,7	0,149
18	1,9±1	2±1	0,147
19	1,5±0,8	1,6±0,8	0,099
20	2±1	1,8±1	0,206
21	1,9±0,9	2,2±1	0,050
22	1,1±0,4	1,4±0,8	0,005*
23		2,2±0,8	
24		2,3±0,9	
25		2,3±0,8	
26		2,7±0,9	
27		2,7±1	
28		2,8±0,8	
29		1,8±0,9	
30		2,8±1	
31		2,6±0,9	

* İstatistiksel olarak anlamlı p değerini göstermektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada, Başkent Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi öğrencilerinin stres düzeyi belirlenerek, stres düzeyine eğitim yılı ve cinsiyet gibi faktörlerin etkisi değerlendirilmiştir.

Diş hekimliği eğitimi; 2008 yılında Evrensel Diş Hekimliği Eğitim Kongresi'nde 'Diş hekimliği eğitimi karmaşık, sıklıkla stresli, gereklilikleri olan pedagojik bir süreçtir. Bu eğitim süreci akademik, klinik ve iyi düzeyde insan ilişkileri açısından pek çok gereklilik içermektedir.' şeklinde tanımlanmıştır.¹⁴ Diş hekimliği mesleği; klinik donanımla hasta ile iletişimi birleştiren bir özellik gösterdiğinden, bu özelliğin de öğrencilerde ilave bir stres yarattığı bilinmektedir.¹⁴

Yapılan çalışmalar, diş hekimliği öğrencilerinde gözlenen stresin başlıca nedenlerinin sınavlar, klinik gereklilikler, hastalar, finansal sorunlar, dinlenmeye ayrılan zamanlarının kısa olması ve fakültenin koşulları olduğunu belirlenmiştir.¹⁵ Bu çalışmada da; yıl içinde pratik derslerde tamamlanması gereken ara iş- ödev miktarı, sınavlar, sınıfta kalma korkusu, sene kaybetme durumunda aileyle yüzleşme korkusu, dinlenme zamanının kısıtlı olması ve hastaya karşı duyulan sorumluluklar en fazla strese neden olan faktörler olarak bulunmuştur.

Yaptığımız çalışmada, klinik öğrencilerinin ortalama DES skorları, klinik öncesi eğitim alan öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur. Bu durum daha çok hasta tedavisi sırasında ortaya çıkan stres ve mesleki anlamda duyulan gelecek kaygısı ile ilişkili olabilir ve Peker ve ark.'nın yaptıkları çalışmaların sonuçları ile de uyum göstermektedir.¹ Alzahem ve ark. yaptıkları bir çalışmada ise kliniğe geçmeden önceki sınıfta eğitim gören öğrencilerin stress düzeylerinin en yüksek olduğunu göstermişlerdir.¹⁶ Bununla birlikte, fakültemizdeki genel inaniş yüksek seviyede klinik eğitim almanın öğrencileri mesleki kariyerlerine hazırlamada en iyi yöntem olduğu yönündedir. Bu nedenle klinik eğitim süreci öğrenciler yönünden daha zorlu geçmektedir.

Kadın diş hekimliği öğrencilerinin erkek diş hekimliği öğrencilerine göre daha stresli oldukları yapılan pek çok çalışmada gözlenmiştir.^{2,15,17} Bu durumun sebebinin kadınların stresi daha yoğun hissettikleri ve fazla oranda dışa vurdukları, erkeklerin ise kaygılarını gizledikleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.¹⁷ Heat ve ark.¹¹ yaptıkları

araştırmada, klinik karar verme ve başarılı bir diş hekimi olacağı konusu gibi faktörlerin kadınlarda erkeklere göre daha fazla stres kaynağı olduğunu bulmuşlardır. Yaşanılan ülke ve kültürel farklılıklardan bağımsız olarak, depresif hastalıkların kadınlarda erkeklere oranla daha sıklıkla gözlendiği evrensel bir bulgudur.¹⁸ Yaptığımız çalışmada ise Acharya ve ark.¹⁹'nın yaptığı çalışma ile uyumlu olarak stres düzeyinin cinsiyetler arasında fark göstermediği görülmüştür. Bununla birlikte diş hekimliği eğitiminde cinsiyet farklılığının stress düzeylerine etkisi ile ilgili literatürdeki çalışmalarda birbirinden farklı ve çelişkili sonuçlar elde edilmiştir. Bununla ilgili olarak sosyokültürel faktörlerin de etkili olduğuna dikkat çeken araştırmalar da bulunmaktadır.^{20,21}

Yaptığımız bu çalışmada diş hekimliği öğrencilerinin stres düzeyleri ve etkili olan faktörlerin belirlenmesi için DES anketi kullanılmıştır. Bununla birlikte, Sanders ve ark.⁶ DES skorlarının stres düzeylerinin ölçülmesinde çok hassas sonuçlar vermediğini ve DES anketi ile daha ayrıntılı psikometrik ölçümler içeren farklı yöntemlerin birlikte kullanılması gerektiğini bildirmişlerdir. Yapılan çalışmalarda ailelerinin yanında kalan öğrencilerin yurtlarda ve öğrenci evlerinde kalanlara göre daha düşük stres seviyesine sahip oldukları gösterilmiştir.^{22,23} Bu çalışmada sınavlar en fazla strese neden olan faktör olarak bulunmuştur ve bu durum literatürdeki diğer çalışmalarla paralellik göstermektedir.^{19,24}

Diş hekimliği mesleğinin doğası gereği normal seviyede bir stresi içinde barındıran bir meslek dalı olmasının, bir diş hekiminin hem öğrencilikte hem de profesyonel meslek hayatında kendisinden beklenen performansı sergilemesine olumlu katkı sağladığı düşünülebilir. Bununla birlikte, stres düzeyinin çok fazla artması ise olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.¹⁵ Bu durum ise stresin kontrol edilmesi ve azaltılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Diş hekimliği öğrencilerinde stres yönetimi programları ile ilgili çalışmaları kapsayan bir literatür özetinde eğitim programlarının düzenlenerek varolan stres faktörlerinin azaltılması ve yardımcı rahatlatma tekniklerinden yararlanılması vurgulanmıştır.²⁵

Literatürde diş hekimliği eğitiminin öğrencilerin stres düzeylerine etkisinin değerlendirildiği bir çok çalışma verilerin kesitsel olarak toplanması ile gerçekleştirilmiştir. Buna ilave olarak bu öğrencilerin tüm eğitim süreleri boyunca stres düzeyleri açısından

değerlendirildiği uzun dönem çalışmalara gerek duyulmaktadır. Bu araştırmanın diğer bir kısıtlılığı da, sadece bir diş hekimliği fakültesinde gerçekleştirilmiş olduğundan, elde edilen sonuçların genelleştirilemesidir. Bu nedenle, gelecekte Türkiye'deki diş hekimliği öğrencilerinin stres seviyelerinin ve strese neden olan faktörlerin belirlendiği daha fazla sayıda diş hekimliği fakültesinde yapılan ve daha geniş kapsamlı longitudinal araştırmalara gereksinim duyulmaktadır.

SONUÇ

Yaptığımız bu çalışmada, diş hekimliği öğrencilerinin stres düzeylerinin okudukları sınıf ve programın hangi aşamasında oldukları ile bağlantılı olduğu gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre klinik sınıflara doğru stres düzeyi arttığından, eğitim programlarında bu sınıflarda stresin azaltılmasına yönelik bir takım değişiklikler yapılması gerektiği düşünülmelidir.

KAYNAKLAR

1. Peker I, Alkurt MT, Usta MG, Turkbay T. The evaluation of perceived sources of stress and stress levels among Turkish dental students. *Int Dent J* 2009;59:103-11.
2. Polychronopoulou A, Divaris K. A longitudinal study of Greek dental students' perceived sources of stress. *J Dent Educ* 2010;74:524-30.
3. Abu-Ghazaleh SB, Rajab LD, Sonbol HN. Psychological stress among dental students at the University of Jordan. *J Dent Educ* 2011;75:1107-14.
4. Denizoğlu S., Akyıl R., Yılmaz B., Akyıl K. Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nde çalışan diş hekimleri ve hemşirelerinin mesleki durum değerlendirmesi: Bölüm I: İş doyumu. *Atatürk Üniv Diş Hek Fak* 2005;15:33-42.
5. Sanders AE, Lushington K. Effect of perceived stress on student performance in dental school. *J Dent Educ* 2002;66:75-81.
6. Sanders AE, Lushington K. Sources of stress among Australian dental students. *J Dent Educ* 1999;63:688-97.
7. Sofola OO, Jeboda SO. Perceived sources of stress in Nigerian dental students. *Eur J Dent Educ* 2006;10:20-3.
8. Tedesco LA. A psychosocial perspective on the dental educational experience and student performance. *J Dent Educ* 1986;50:601-5.
9. Garbee WH Jr, Zucker SB, Selby GR. Perceived sources of stress among dental students. *J Am Dent Assoc* 1980;100:853-7.
10. Yap AU, Bhole S, Teo CS. A cross-cultural comparison of perceived sources of stress in the dental school environment. *J Dent Educ* 1996;60:459-64.
11. Heath JR, Macfarlane TV, Umar MS. Perceived sources of stress in dental students. *Dent Update* 1999;26:94-100.
12. Peretz B, Rosenblum A, Zadik D. Stress levels and related variables among dental students in Jerusalem, Israel. *Eur J Dent Educ* 1997;1:162-6.
13. Uraz A, Tocak YS, Yozgatligil C, Cetiner S, Bal B. Psychological well-being, health, and stress sources in Turkish dental students. *J Dent Educ* 2013;77:1345-55.
14. Divaris K, Barlow PJ, Chendea SA, Cheong WS, Dounis A, Dragan IF, Hamlin J, Hosseinzadeh L, Kuin D, Mitrirattanakul S, Mo'nes M, Molnar N, Perryer G, Pickup J, Raval N, Shanahan D, Songpaisan Y, Taneva E, Yaghoub-Zadeh S, West K, Vrazic D. The academic environment: The students' perspective. *Eur J Dent Educ* 2008;12(Suppl 1):120-30.
15. Alzahem AM, van der Molen HT, Alaujan AH, Schmidt HG, Zamakhshary MH. Stress amongst dental students: a systematic review. *Eur J Dent Educ* 2011;15:8-18.
16. Alzahem AM, Van der Molen HT, De Boer BJ. Effect of year of study on stress levels in male undergraduate dental students. *Adv Med Educ Pract* 2013;18:217-22.
17. Divaris K, Polychronopoulou A, Villa-Torres L, Mafla AC, Moya GA, González-Martínez F, Vila-Sierra LA, Fortich-Mesa N, Gómez-Scarpetta RÁ, Duque-Restrepo LM. Extracurricular factors influence perceived stress in a large cohort of Colombian dental students. *J Dent Educ* 2014;78:213-25.
18. Sadock BJ, Sadock VA. Mood disorders. 'Kaplan and Sadock's synopsis of Psychiatry', 9 Ed., Lippincott Williams & Wilkins; 2003. p.535.
19. Acharya S. Factors affecting stress among Indian dental students. *J Dent Educ* 2003;67:1140-8.

20. Polychronopoulou A, Divaris K. Dental students' perceived sources of stress: a multi-country study. J Dent Educ 2009;73:631-9.
21. Manolova MS, Stefanova VP, Romieu G, Belcheva AB, Markova KB, Levallois B. Panayotov IV, Romieu G, Belcheva AB, Markova KB, Levallois B. Perceived sources of stress in fifth-year dental students: a comparative study. Folia Med (Plovdiv) 2012;54:52-9.
22. Humphris G, Blinkhorn A, Freeman R, Gorter R, Hoad-Reddick G, Murtomaa H, O'Sullivan R, Splieth C. Psychological stress in undergraduate dental students: baseline results from seven European dental schools. Eur J Dent Educ 2002;6:22-9.
23. Musser LA, Lloyd C. The relationship of marital status and living arrangement to stress among dental students. J Dent Educ 1985;49:573-8.
24. Grandy TG, Westerman GH, Combs CE, Turner CH. Perceptions of stress among third-year dental students. J Dent Educ 1989;53:718-21.
25. Alzahem AM, Van der Molen HT, Alaujan AH, De Boer BJ. Stress management in dental students: a systematic review. Adv Med Educ Pract 2014;28:167-76.

Yazışma Adresi:

Doç.Dr.Çiğdem ÇELİK
Başkent Üniversitesi
Diş Hekimliği Fakültesi
Retoratif Diş Tedavisi AD.
82. Sok No:26
Bahcelievler – Ankara
e-mail: celikk@baskent.edu.tr

